

Марцінковська О.Б., к.е.н.,
ст. викл. кафедри УТР і РПС

АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІЇ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

На сучасному етапі дуже важливого значення набуває активізація відношень людства з природою, в основі якої лежить пошук шляхів зменшення негативних наслідків антропогенного знищення природи. Вирішити цю проблему можна не тільки шляхом

удосконалення управління системою природокористування. Природа — це необмежена кількість відкритих систем, в тому числі нелінійних, які зумовлюють швидкоплинні, так звані екологічні ситуації, які характеризуються напруженістю і потенціалом, задають напрямок їх розвитку. Нині процес управління трактується вузько: як облік наявних і можливих майбутніх змін у біосфері, або як розробка засобів зменшення антропогенного навантаження на природу при максимально допустимому втручанні людини. Це означає, що зараз головна потреба суспільства виявляється як необхідність отримання продукції через природокористування при можливості збереження ресурсів і цілісності природи.

Сучасна складна соціально-екологічна ситуація є доказом того, що людина не може роз'єднатися з природою, що середовище, яке сформувалося під впливом дії соціальних чинників не робить людину незалежною від природи, а ще збільшує і урізноманітнює цю залежність. У зв'язку з цим різко підвищується роль середовищесформуючих територій.

Враховуючи стан земельних ресурсів Тернопільської області, зокрема значне поширення негативних явищ, треба визначитися в принципових підходах щодо раціонального землекористування і механізму їх реалізації. Нова концепція безпечного землекористування повинна ґрунтуватися на підвищенні ролі і збільшенні реальних площ під екологостабілізуючими угіддями (лісами, луками, болотами, пасовищами, заповідним фондом) та істотному зменшенні площ під екологодестабілізуючими угіддями (насамперед ріллею). Нині в АПК області екологостабілізуюче значення лісів, пасовищ, заповідних територій та навіть сільськогосподарських культур суцільного посіву недооцінюються. Це питання особливо актуальне при розпаяванні землі. Адже з'являються її нові власники, які можуть не мати достатнього досвіду в землеробстві, не будуть зацікавлені у створенні стабільних з екологічної точки зору ландшафтів.

Тернопільська область характеризується своєрідною структурою використання земельного фонду. Тут на частку сільськогосподарських угідь припадає 76.5% всієї площі, в тому числі на рілля - 63.9%, багаторічні насадження - 1.1%, сіножаті - 2.6% і пасовища - 8.9%. Площа лісів і чагарників в області становить 198 тис. га. (13.9%), частка природозаповідного фонду становить 8.5% території.

Так, частка сіножатей у структурі угідь така: Монастириському - 0.95%, Заліщицькому і Теребовлянському — 1.0%, Чортківському — 1.3%, Борщівському - 1.5%. Трохи краще становище з питомою вагою пасовищ і лісів, найменші показники яких становлять 7-8% від площі всіх сільськогосподарських угідь. Практикою доведено, що при підвищенні сільськогосподарської освоєності і розораності земельних угідь істотно знижується стійкість екологічної стабільності ландшафтів. Через те поширюється ерозія ґрунтів, зникають малі річки, зменшується біологічне розмаїття, втрачається естетична привабливість ландшафтів, істотно руйнуються екологовідтворювальні функції ґрунтів щодо водного, теплового і газового режимів, погіршується клімат.

Тепер назріла необхідність у проведенні екологічної експертизи проектів землепорядкування та розробці екологічного паспорту, здійсненні контролю за екологічною ситуацією на основі землепорядкування з урахуванням екологічної стабільності території. Найбільше має насторожувати той факт, що сільськогосподарська освоєність території області найвища в Україні, а розораність становить майже 83%, а в Теребовлянському, Козівському, Чортківському, Підволочиському, Гусятинському районах сягає 88%. Частина потенційних пасовищ і сінокосів вилучені з їх цільового призначення.

Для оцінки впливу якісного складу угідь на екологічну стабільність території нами проведено розрахунок коефіцієнтів екологічної стабільності території та впливу угідь на наевколишні землі по районах області. Найкраща картина в Бережанському, Шумському, Монастириському районах, де площі лісів та чагарників не набагато менші від площі ріллі, а коефіцієнт екологічної стабільності коливається від 0,43 до 0,46 (для України цей показник за даними П. І. Коренюка становить 0,34-0,37). Гірші справи у Лановецькому, Збаразькому і Козівському районах, де коефіцієнт екологічної стабільності становить 0,33-0,36.

Зростання сільськогосподарської освоєності земельних ресурсів і розораності дуже негативно впливає на екологічний стан довкілля, знищує екологічну стабільність земельної території. За даними розрахунків середньостатистичних величин коефіцієнта екологічної стабільності територія області відноситься до нестійкостабільних. Поліпшити екологічну ситуацію можна збільшенням у структурі землекористування частки екологічно стійких угідь (лісів, пасовищ та сінокосів, водойм і боліт). Перелічені угіддя позитивно впливають на екологічний стан прилеглої земельної території. Дослідження показують, що ділянка лісу площею 100 га має позитивний вплив на відстані до 350 м.

Зменшення розораності та сільськогосподарської освоєності земельної території істотно поліпшить екологічну стабільність довкілля, особливо сільськогосподарських угідь, оскільки забудована територія, дороги та рілля найбільш екологічно нестабільний вид земель (коефіцієнт екологічної стабільності становить відповідно 0 і 0,14). Тому найбільш дієвими заходами в даному випадку є заліснення та залуження території. Виведенню із сільськогосподарського обігу під заліснення насамперед підлягають малопродуктивні, ерозійно небезпечні та схилі землі. Зараз площа лісів на ярково – балкових землях становить в області понад 11 тис. га.

Необхідно припинити шкідливу практику постійної трансформації ландшафту з метою розширення площі ріллі якою-небудь ціною за рахунок різноманітних неугідь та малопродуктивних земель. Адже відомо, що виробництво товарної продукції на таких ґрунтах потребує більших витрат на одиницю продукції внаслідок нижчої землевіддачі. Виведення малопродуктивних земель позитивно вплине на рівень середньої урожайності регіону. Наступне заліснення малопродуктивних угідь сприятиме відновленню ними природного стану. Серед сільськогосподарських угідь бажано мати мозаїчно розташовані невикористовувані ділянки - ремізи, площею в декілька гектарів для розмноження корисної ентомофауни, дрібних ссавців, птахів, тобто для підтримання важливої ланки у біологічному кругообігу речовини і забезпечення продуктивної здатності біосфери, екологічного захисту ґрунтів сільськогосподарських угідь від деградації. Частка ремізних ділянок повинна становити 5-10% площі земель сільськогосподарського призначення. Потрібно розробити диференційований за зонами обґрунтований довгостроковий план скорочення ріллі і замінити її на різні екологостабілізуючі угіддя. Варто зауважити, що заходи по виведенню малопродуктивних угідь під заліснення дають змогу підвищити врожайність культур на 7-8%.

Оптимізація взаємодії суспільства і навколишнього природного середовища вимагає приведення масштабів і форм антропогенного впливу відповідно до природних можливостей території, заходи по стабілізації екологічної ситуації доцільно проводити поступово з врахуванням господарсько-економічних умов. Здійснення комплексу природоохоронних, середовищеформуючих, комплексно-меліоративних, агротехнічних та організаційно-господарських заходів, спрямованих на підвищення екологічної стабільності природно-територіальних систем окупиться сторицею в майбутньому.